

مآخذشناسی انتساب حدیقه الشیعة به مقدس اردبیلی

کاظم استادی^۱

چکیده

۱۶ کتاب و مقاله مستقل در بررسی انتساب کتاب حدیقه الشیعة به مقدس اردبیلی و ارتباط آن با کتاب کاشف الحق معزالدين اردستانی (به نفی یا اثبات) و نیز ۷۸ نوشتار که این موضوع در ضمن آنها بررسی شده، در این مقاله فهرست شده است. نگارنده نوشتارها را به ترتیب تاریخ انتشار از سال ۱۳۶۴ تا ۱۴۰۲ شمسی، همراه با معرفی مختصر کتابها و چکیده مقالات می آورد.

کلیدواژه‌ها

حدیقه الشیعة (کتاب)؛ مقدس اردبیلی؛ کاشف الحق (کتاب)؛ اردستانی، معزالدين؛ انتساب حدیقه الشیعة به مقدس اردبیلی - منابع تحقیق؛ تصوف - کتابشناسی؛ کتابشناسی شیعه امامیه - آثار مرتبط با حدیقه الشیعة.

مقدمه

آثار و منابع اسلامی، ممکن است پیرامون یکی از این چند مسأله: ۱- «هویت مؤلف» ۲- «وضعیت انتساب اثر به مؤلف» ۳- «اصالت عنوان اثر» ۴- «نداشتن نسخه قریب به مؤلف» ۵- «این همانی تألیف اولیه مؤلف و نسخه کنونی» ۶- «اصالت متن و تحریفات نسخ» ۷- «اعتبار محتوای متن» و مانند آن، مناقشه آمیز و قابل گفتگو باشند.

کتاب «حَدِيقَةُ الشَّيْعَةِ» یا «کاشف الحق»، که اسامی متعدد و متنوعی برای هر کدام از آن‌ها ذکر شده، آثاری «حدیثی - کلامی» درباره امامت و فضائل ائمه اطهار علیهم السلام به زبان فارسی هستند؛ که در آن‌ها حدود پانصد روایت و حدیث درج شده، و یکی از این آثار مناقشه آمیز شیعی اسلامی می باشند.

این دو اثر همانند، در چند مسأله از مسائل بالا، دچار چالش هستند؛ به عنوان نمونه، نام نویسنده این دو کتاب، سرجمع، به ده شخصیت از علمای قرن ۱۰ تا ۱۲ هجری منسوب شده؛ و معرکه آرای پیرامون مؤلف کتاب برقرار است. همچنین، چون این کتاب مورد اختلاف میان «عرفان دوستان» و «مخالفتان عرفان و فلسفه» بوده؛ به مشکلات دیگر کتاب نیز، جدای از وضعیت مبهم مؤلف آن، توجه و پرداخته شده است.

جدای از دو مقاله بنده، یعنی: «نسخه شناسی و تحلیل نسخ خطی حدیقة الشیعه و کاشف الحق» و «مسأله شناسی انتساب حدیقة الشیعه به مقدس اردبیلی»، حدود ۱۴ کتاب و مقاله مستقل پیرامون «وضعیت انتساب» این آثار به مؤلفان شان نوشته شده، که مفصل ترین آنها حدود ۵۲۰ صفحه است. جدای از این، در بیش از هفتاد مقاله و نوشته، به مناقشات این انتساب، پرداخته شده است. به عبارت دیگر و در مجموع، تاکنون حدود ده هزار صفحه مطلب راجع به جعلی بودن یا نبودن این اثر و وضعیت انتساب آن به مؤلف، نگارش یافته است؛ ولی هنوز نظر قطعی پیرامون وضعیت «کل اثر» یا «بعض محتوای کتاب»، رسمی نشده است.

با توجه به اهمیت کتاب حدیقة الشیعه، اکنون مناسب است درباره این کتاب و نیز مؤلف کتاب کاشف الحق که همسان اوست، تحقیقات بیشتر و جدیدتری صورت گیرد. بنابراین پژوهش‌گران علاقمند به این حوزه، نیازمند به مأخذشناسی پیرامون این کتاب

و این انتساب هستند؛ و لازم است بدانند که در دهه‌های اخیر، چه تعداد آثار مستقل و غیرمستقلی درباره آنها، نگارش یافته است. در پژوهش حاضر، سعی شده تا به این نیاز، پاسخ داده شود؛ و ضمن جستجوی منابع مختلف، آثار مرتبط با این مسأله، شناسایی و در دو عنوان «مآخذشناسی توصیفی» و «اطلاعات شناسنامه‌ای»، معرفی گردند.

۱- مآخذشناسی توصیفی منابع اصلی نقد و بررسی

مقالات و کتاب‌هایی که یا به صورت مستقل به بررسی وضعیت انتساب کتاب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی پرداخته‌اند و یا حجم قابل توجهی از محتوای آنها به این موضوع اختصاص یافته است، بر اساس تاریخ نشر آنها با توضیح توصیفی، عبارتند از:

۱- (۱۳۶۴ش)، «حدیقه الشیعه یا کاشف الحق؟» / مهدی تدین.

نگارنده مقاله، درصدد آن است که نزاع بین دو فرقه و جدالی را که در طول چهار قرن بر سر کتاب حدیقه الشیعه، بر اثر عدم آشنایی با روش تحقیق در این گونه مسائل، بین دو طرف متخاصم دائر بوده است را مورد بررسی قرار دهد و ضمن این بررسی، مطالب مبهم دیگری را نیز روشن نماید. نویسنده ضمن نقل برخی از اقوال موافق و مخالف، و برخی از تفاوت‌های میان نسخ کاشف الحق و حدیقه الشیعه، به بررسی تاریخی برخی از گزاره‌های باب «مذمت صوفیه» کتاب حدیقه الشیعه پرداخته است. وی در آخر نوشته است: معزالدین اردستانی از علمای شیعه در دربار قطب شاه، کتابی به نام کاشف الحق به سال ۱۰۵۸ق تألیف کرده؛ و چند سال بعد، با اوج گرفتن ردیه‌نویسی علیه صوفیان، شخصی مقاله‌ای در ذم تصوف نوشته و به این کتاب الحاق نموده، و با برخی حذف و اضافات دیگر، آن را به نام مقدس اردبیلی منتشر ساخته است. این تحریف، پس از تألیف بحار الأنوار و حدود سال‌های ۱۰۷۰ تا ۱۱۰۰ق صورت گرفته است.

۲- (۱۳۷۴ش) «بررسی ده دلیل دارابی شیرازی در رد انتساب حدیقه الشیعه به مقدس

اردبیلی» / صادق حسن‌زاده.

این مقاله نیز، از مصحح کتاب حدیقه الشیعه می‌باشد، که ضمن آن به بررسی و رد ده دلیل دارابی شیرازی (زنده ۱۰۵۸ق) در رد انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی پرداخته است. شاه محمد شیرازی از دانشمندان و شعرای قرن یازدهم است، در کتاب

مقامات السالکین، ده دلیل بر رد انتساب کتاب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی مطرح ساخته است. جناب آقای حسن زاده در این نوشتار، هر ده دلیل وی را از این کتاب ذکر کرده و ذیل آن، پاسخی از خود بیان کرده؛ تا ضمن این پاسخ‌ها، انتساب کتاب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی را پشتیبانی نماید.

۳- (۱۳۷۴ش) «تفاوت‌های حدیقه الشیعه و کاشف الحق» / صادق حسن زاده.

این مقاله نیز، از مصحح کتاب حدیقه الشیعه می‌باشد، که در آن با ایجاد جدولی دو ستونی، مقایسه‌ای میان متن کتاب حدیقه الشیعه منسوب به مقدس اردبیلی و کتاب کاشف الحق منسوب به ملا معزالدین اردستانی انجام داده؛ و در طی حدود ۱۰۰ صفحه جدول، برخی از تفاوت‌های کلی این دو کتاب را نمایان نموده است. به این امید که پژوهشگران بتوانند بر اساس این تفاوت‌ها شواهد و قرائن قابل استنادی برای شناسایی مؤلف این آثار پیدا نمایند. در این نوشته، جدای از مقایسه کلی متن‌ها، اطلاعات جزئی دیگری همانند تفاوت‌های نسخه‌های خطی در هر یک از دو اثر، ارایه نشده است.

۴- (۱۳۷۴ش)، «کتاب حدیقه الشیعه و مقایسه آن با کاشف الحق اردستانی» / نقی

سنایی.

نویسنده برای پاسخ‌گویی به این دو سؤال: الف. مؤلف حدیقه الشیعه کیست؟ ب. آیا رساله رد صوفیه ملحق به حدیقه الشیعه است یا جزء آن می‌باشد؟ به مقایسه کلی دو کتاب کاشف الحق منسوب به اردستانی و حدیقه الشیعه منسوب به مقدس اردبیلی پرداخته است. نویسنده ابتدا با بررسی برخی از نسخ خطی این دو کتاب، فصول و باب‌های مندرج در آن را تطبیق داده و فهرست نموده؛ و اختلاف کلی نسخ این دو کتاب را تبیین کرده است. سپس چهار قول مختلف علما و اندیشمندان پیرامون انتساب کتاب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی و دیگران را ذکر و مستند نموده است. در آخر نیز، نظر محشی الذریعه و مترجم روضات الجنان را پیرامون رساله رد صوفیه، مبنی بر این که این رساله، الحاقی به حدیقه الشیعه می‌باشد، درج نموده است. نویسنده به صورت اشاره‌وار، انتساب کتاب حدیقه را به ملا معزالدین اردستانی، محل تأمل و تفحص دانسته است.

۵- (۱۳۷۵ش)، «پیرامون حدیقه الشیعه» / صادق حسن زاده.

نویسنده در این مقاله ضمن طرح دیدگاه‌ها در مورد مؤلف حدیقه الشیعه، ابتدا دلایل طرفداران انتساب کتاب به مقدس اردبیلی را ذکر نموده، و سپس به دلایل مخالفان صحت انتساب به مقدس اردبیلی به صورت مفصل و در هشت عنوان، پرداخته است. وی در انتهای ذکر این دلایل، نوشته است: «از مجموع بحث می‌توان چنین گرفت که کتاب حدیقه الشیعه تألیف مرحوم محقق اردبیلی است؛ اما به احتمال قوی، در فاصله زمانی تألیف آن تا زمان تألیف کتاب کاشف الحق (که همان حدیقه الشیعه است با دخل و تصرفهایی) مطالب ضعیفی به این کتاب راه یافته است؛ بخصوص در باب مذمت صوفیه. متأسفانه نسخه اصل و یا نسخه تحریر زمان مؤلف در دست نیست تا بتوان آن موارد را به طور مشخص نشان داد. والله اعلم».

نویسنده در پایان مقاله، سه فهرست را ارائه داده: ۱- کتاب‌های مقدس اردبیلی که ذکر آنها در حدیقه الشیعه رفته است. ۲- منابع حدیقه الشیعه، که مؤلف به آنها ارجاع داده است. ۳- فهرست کتابهایی که در حدیقه الشیعه مطلبی از آنها نقل شده است.

۶- (۱۳۷۵ش)، «بررسی حدیقه الشیعه» / صادق حسن زاده.

جناب آقای حسن زاده، سه مقاله تحت عنوانهای «پیرامون حدیقه الشیعه»، «مقایسه حدیقه الشیعه با کاشف الحق» و «بررسی ده دلیل شاه محمد دارابی» برای کنگره مقدس اردبیلی تهیه کرده‌اند؛ که خلاصه‌ای از آنها تحت عنوان «بررسی حدیقه الشیعه» در دوازده صفحه رحلی، توسط نشریه آینه پژوهش منتشر شده است، و معرفی این مقالات، پیش‌تر گذشت. ایشان مقدمه‌ای نیز بر تصحیح کتاب حدیقه الشیعه دارند، که شامل مطالب همین مقالات و برخی اضافات دیگر می‌باشد.

۷- (۱۳۷۵ش)، «کتابشناسی محقق اردبیلی» / علی اکبر زمانی نژاد.

محقق، پنجاه و هشت عنوان کتاب را در این کتابشناسی در دو فصل معرفی نموده است. در فصل اول، سی عنوان کتاب را که به عقیده آقای زمانی نژاد قطعاً از مقدس اردبیلی است، معرفی تفصیلی نموده است؛ و در فصل دوم، بیست و هشت کتاب که وی منسوب شده است را متذکر گشته است.

میزان تحقیق

مآخذشناسی انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی

وی در عنوان هفدهم، از فصل اول، به کتاب حدیقة الشیعه و کاشف الحق در سیزده صفحه پرداخته است. در این قسمت، ابتدا ۳۶ اثری که درباره حدیقة الشیعه مطالبی نوشته‌اند را درج نموده؛ و سپس، ابتدا نسخه‌های چاپی و خطی حدیقة الشیعه را فهرست و ذکر نموده و سپس به معرفی نسخه‌های خطی کاشف الحق پرداخته است. با جستجوی محقق، ششصد و دو نسخه برای حدیقة الشیعه و چهل و سه نسخه برای کاشف الحق فهرست شده است.

۸- (۱۳۷۵ش)، «نادرستی انتساب حدیقة الشیعه به مقدس اردبیلی» / علی اکبر ذاکری.

نویسنده پس از مقدمه‌ای کوتاه، به ذکر دیدگاه‌های درباره انتساب حدیقة الشیعه، در سه عنوان پرداخته؛ و سپس با توجه اسناد و دلایلی، مفصلاً به بررسی و نقد این دیدگاه‌ها همت گماشته است. وی در انتهای مقاله به چرایی انگیزه جعل نام مقدس اردبیلی برای کتاب حدیقة الشیعه توجه نموده و در پایان مقاله نتیجه گرفته است: «با توجه به آنچه یاد شد، برای هیچ منصف حقیقت‌جویی، تردید باقی نمی‌ماند که کتاب حدیقة الشیعه، همان کاشف الحق اردستانی است؛ که مطالبی به آن افزوده و در موارد اندکی از آن کاسته‌اند». وی همچنین پیشنهاد داده که کتاب کاشف الحق نیز تحقیق و منتشر شود تا محققان و صاحب نظران درباره این دو کتاب، به داوری بپردازند.

۹- (۱۳۷۷ش)، مقدمه چاپ «حدیقة الشیعة» / صادق حسن‌زاده.

بخش عمده این مقدمه، در بردارند محتوای مقالات قبلی نویسنده می‌باشد؛ که معرفی آنها گذشت. فهرست مقدمه عبارت است از: ۱- شرح حال مقدس اردبیلی؛ شامل: اساتید اردبیلی، شاگردان اردبیلی، حکایات و کرامات اردبیلی، مقدس اردبیلی و سلاطین صفوی، بررسی صحت ارسال نامه اردبیلی به شاه عباس اول، تألیفات اردبیلی، مکتب فقهی اردبیلی. ۲- بررسی صحت انتساب حدیقة الشیعة به مقدس اردبیلی؛ شامل: دلایل موافقان صحت انتساب، دلایل مخالفان صحت انتساب. ۳- روش تصحیح حدیقة الشیعة.

۱۰- (۱۳۸۷ش)، «بررسی انتساب کتاب حدیقة الشیعة به مقدس اردبیلی» / محمد عیسی

جعفری.

کتاب حدیقه الشیعه از زمان نگارش تا کنون به سبب بخش خاصی از آن که به صوفیه مربوط است، همواره مورد مناقشه بوده است. در این مناقشه‌ها، بدون توجه به مطالب

اصلی کتاب و تنها به سبب بخش یاد شده، مخالفان و موافقان صوفیه بر سر انتساب کتاب به مقدس اردبیلی به نزاع پرداخته اند. مخالفان صوفیه همواره بر انتساب کتاب به مقدس اردبیلی پای فشرده اند و موافقان صوفیه به انکار این انتساب پرداخته اند. از آنجا که هم مخالفان و هم موافقان تصوف اهمیت زیادی برای مقدس اردبیلی قائل بوده اند و به اعتبار وجاهت علمی و عملی ایشان، مطالب مربوط به صوفیه و نیز روایات وارد در این کتاب را (بیشتر، مخالفان صوفیه) تلقی به قبول کرده اند، از همین رو، نوشتار حاضر تلاش دارد میزان درستی این انتساب را بررسی کند.

۱۱- (۱۳۸۷ش)، «حدیقة الشیعة» / فاطمه غلام نژاد و فرشته سخایی.

چکیده: نویسنده در مقدمه مقاله کوتاه خود نوشته است: کتاب مهم حدیقة الشیعة منسوب به مقدس اردبیلی (ره)، یکی از عمده کتاب های کلامی شیعی در باب امامت به شمار می آید. از این حیث، کتاب دارای مطلب تازه ای نیست و اهمیت چندانی ندارد؛ ولی آنچه این کتاب را مشهور ساخته، این است که در فصلی در این کتاب، اولین بار مجموعه ای از احادیث بر ضد تصوف و عرفان اسلامی نقل شده و همین احادیث مرجع و مستند دیگر اقوال و آثار کسانی که در رد تصوف و عرفان نوشته اند، قرار گرفته است؛ بی آنکه درباره اصول خود کتاب تحقیق جدی شود.

آنچه در این مقاله مورد بررسی قرار خواهد گرفت، ابتداً بحث پیرامون اصل این کتاب شریف و نسبت آن به محقق اردبیلی (ره) و ثانیاً باب مذمت تصوف در جلد دوم حدیقة الشیعة است، که بنابر دلایلی چند، این باب با دیگر فصول کتاب هماهنگی و همخوانی نداشته و تحقیق و توجه بیشتری، چه در مورد این مقاله و چه مفاخر علم و معرفت که مورد برخی اتهامات واقع شده اند، را می طلبد.

۱۲- (۱۳۹۶ش)، کشف الحقیقه فی اعتبار الحدیقه: به ضمیمه بخش مذمت صوفیه حدیقه الشیعه مقدس اردبیلی / علیرضا دوستی.

چکیده: در این نوشتار، در چهار فصل، نویسنده به پاسخ نقدهای وارد بر اعتبار این کتاب پرداخته است. در فصل اول این کتاب اشکالات وارد بر اعتبار و انتساب این کتاب به مقدس اردبیلی پرداخته؛ و در فصل دوم، ادله اعتبار کتاب بیان شده است. در

فصل سوم، اسامی محققان و علمایی که انتساب کتاب به مقدس را صحیح می‌دانند بیان شده؛ و در فصل چهارم، اشکالات بیان گردیده و پاسخ داده شده است. در نهایت می‌توان گفت که نویسنده پس از بررسی اقوال و ادله مدعیانی که در صحت انتساب این کتاب به مقدس اردبیلی تردید روا داشته‌اند، با تکیه بر قراین (داخلی و خارجی) و امارات متعددی که موید صحت انتساب این اثر به محقق اردبیلی هستند، نظر انتساب اثر به وی را اختیار نموده و گفته است: بسیاری از اهل خبره در علم رجال و کتاب‌شناسی، بر صحت انتساب این کتاب تأکید کرده و مطالبی را از این اثر، در مکتوبات خود درج و نقل کرده‌اند که بیانگر اعتماد آن‌ها به این کتاب بوده و از جمله شواهدی‌اند که جایی برای شک و تردید در انتساب این اثر به محقق اردبیلی باقی نمی‌گذارند.

۱۳- (۱۳۹۶ش)، انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی در بوته نفی و اثبات / علی عزیزپوریان.

چکیده: از دیر باز سنت ردیه نویسی بر منحرفین در میان شاگردان مکتب اهل بیت علیهم‌السلام به تاسی از آل الله علیهم‌السلام رواج داشته و در این مقام کتاب‌های فراوانی تألیف شده است که برخی از آنها به صورت مستقل نوشته شده و برخی دیگر به مناسبتی در میان کتابی دیگر جای گرفته است، از جمله عالمان بیدار و بی‌بدیل که انصافاً در هر علمی وارد شده است سرآمد اقران و گذشتگان شده است و به اعتراف اعظم علمای ابرار از اسطوانه‌های تقوی و مجسمه عدالت یگانه عرصه فقاقت است، مرحوم علامه ربّانی احمد اردبیلی معروف به مقدس اردبیلی با تألیف کتاب «حدیقه الشیعه» ضربات مهلکی را بر فلسفه و تصوّف وارد ساخت و از آنجا که مبتدعه و منحرفین جوابی بر سخنان مقدس نداشتند، با یکدیگر هم صدا شده و به انکار انتساب کتاب به آن عالی مقام پرداختند، به گمان اینکه ساحت ناپاک خود را پاک کنند؛ در این نوشتار به صورت اختصار و با استعانت از قرائن و شواهد بسیار انتساب کتاب به مرحوم مقدس اردبیلی ثابت شده است.

- ظاهراً این مقاله مروری، با کمی اضافات، به صورت کتابی حدود ۸۸ صفحه با همین نام در سال ۱۴۰۱ش منتشر شده است.

۱۴- (۱۳۹۷ش)، مجموع یادداشت‌های پیرامون حدیقه الشیعه / علی عادل زاده.

مؤلف، مجموعه یادداشت‌هایی را پیرامون کتاب حدیقه الشیعة و نیز سید محمد میرلوحی، در وبلاگ «آثار» منتشر نموده‌اند؛ و طی آن، انتساب کتاب حدیقه به اردبیلی را مورد نقد قرار داده‌اند. برخی از عناوین این یادداشت‌ها عبارتند از: «آیا حدیقه الشیعة نوشته مقدّس اردبیلی است؟»، «نویسنده حدیقه الشیعه از فقه شیعه و فتوای مقدس اردبیلی آگاهی نداشته است»، «بخش زیادی از حدیقه الشیعه، ترجمه احقاق الحق است»، «ناآگاهی نویسنده حدیقه الشیعه از علم رجال»، «موقعیت تاریخی تألیف حدیقه الشیعه»، «جعل برای مذمت رشوه در حدیقه الشیعه و آثار میرلوحی»، «تاریخ وفات مقدس اردبیلی (نقد کتاب کشف الحقیقه فی اعتبار الحدیقه)».

ظاهراً حدود ۲۰۰ صفحه از این یادداشت‌ها در کتاب آقای محمد حسن وکیلی (که پس از این معرفی خواهد شد) منتشر شده است. همچنین، ظاهراً قرار است مجموعه این یادداشت‌ها به صورت کتاب منتشر شوند؛ و برخی نیز به صورت مقاله منتشر شده‌اند. به عنوان نمونه چکیده یکی از این مقالات تحت عنوان «تحلیل تاریخی روایت نکوهش دیوانگان در حدیقه الشیعه» ذکر می‌گردد.

چکیده: در این مقاله، یکی از احادیث منحصر به فرد کتاب حدیقه الشیعه در نکوهش دیوانگان، محور پژوهش قرار گرفته است. این حدیث از امام حسن عسکری علیه السلام روایت شده و به قرب الاسناد علی بن بابویه منسوب است. درباره متن و سند ادعا شده برای این حدیث ابهامات زیادی مطرح است. میان این روایت و فضایی که به آن نسبت داده شده، مناسبتی دیده نمی‌شود. از سوی دیگر با گردآوری اطلاعات گوناگون درباره فضای پیدایش حدیقه الشیعه می‌توان نشان داد حدیث نکوهش دیوانگان با رویدادهای جزئی و عینی آن بستر تاریخی کاملاً منطبق است. بر این اساس می‌توان تحلیل تاریخی دقیقی از حدیث مذمت دیوانگان ارائه داد و با پیگیری و بسط این ایده، اطلاعات جالبی در راستای ریشه‌یابی این حدیث و نحوه پیدایش و پدیدآورنده کتاب حدیقه الشیعه به دست آورد. بر اساس نتایج این پژوهش، پیدایش این حدیث به منازعات سید محمد میرلوحی سبزواری با صوفیان قرن ۱۱ ق مرتبط است.

۱۵- (۱۳۹۸ش)، تطهیر الشریعه عن حدیقه الشیعه (بحثی تاریخی در اثبات جعلی

بودن کتاب حدیقه الشیعه و احادیث رد تصوف) / محمد حسن وکیلی.

کتاب در پانصد و بیست صفحه سامان یافته و یازده فصل دارد. فصل اول، به معرفی دو کتاب کاشف الحق و حدیقه الشیعه پرداخته و تفاوت‌های این دو را بررسی می‌کند. فصل دوم، گزارشی از نسخ خطی کتاب و تاریخ آنها است که نشان می‌دهد که نسخ قدیمی همگی متعلق به کاشف الحق بوده و نسخ حدیقه الشیعه به پس از ۱۰۷۳ق مربوط است. فصل سوم، گزارشی از شهادت عالمانی است که در دوران قریب به این کتاب می‌زیسته‌اند و شهادت داده‌اند که حدیقه الشیعه جعلی است. در فصل چهارم، بی‌نظمی‌ها و تناقضات درونی حدیقه الشیعه نشان داده شده و علامات داخلی جعلی بودن آن شرح داده می‌شود. فصل پنجم، به شواهد بیرونی جعلی بودن حدیقه الشیعه و تناقضات خارجی آن می‌پردازد. فصل ششم، به خصوص به بررسی بخش احادیث صوفیه پرداخته و تناقضات درونی و علامات جعلی بودن آن را آشکار می‌سازد. فصل هفتم، شواهد تاریخی متعددی را ارائه می‌کند که نشان می‌دهد جاعل بخش صوفیه و کتاب حدیقه الشیعه تشکیلات حدیث‌سازی میرلوحی است. فصل هشتم، گزارشی از استدلال‌های موافقان حدیقه الشیعه و پاسخ به ادله ایشان است. در ادامه این فصل مروری بر کل کتاب انجام شده و جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی آن عرضه شده است. فصل نهم، فهرست و گزارشی از روایات جعلی حدیقه الشیعه در رد تصوف و روایت جعلی دیگر در آثار شیخ حر است. فصل دهم، توضیحی درباره دو نوع تصوف مثبت و منفی و کلمات بزرگان در این باب است و فصل یازدهم، بررسی‌گرایش‌های صوفیانه مجلسی اول و ثانی و اسناد آن است.

۱۶- (۱۴۰۲ش)، مسأله‌شناسی انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی / کاظم استادی.

در این مقاله، نویسنده در مقدمه خود، به فهرست کتاب حدیقه الشیعه و کاشف الحق، و نیز تفاوت‌های نسخ حدیقه الشیعه و کاشف الحق اشاره دارد. سپس با بیان مسأله و پیشینه به سه فصل می‌پردازد. در فصل اول، که پیرامون مناقشات انتساب کتاب حدیقه الشیعه می‌باشد؛ به «آغاز مناقشات پیرامون کتاب»، و «قائلین موافق و مخالف انتساب کتاب» و «دسته‌بندی فکری مخالفین و موافقین انتساب کتاب» اشاره گذرا دارد. در فصل دوم، حالات انتساب کتاب را در سه عنوان پیگیری می‌کند: «حالات مطرح

شده برای انتساب یا جعل کتاب»، «افرادی که کتاب به آنها منسوب شده» و «نمونه‌ای از داستان فرضیه جعل کتاب». نویسندگان در فصل سوم مقاله خود، که بخش اصلی مقاله نیز می‌باشد، پیشنهادی برای حل و فصل مناقشات. پیرامون انتساب کتاب حدیقة الشیعه ارایه می‌نماید. وی عقیده دارد که برای اعلام نظر نهایی پیرامون انتساب کتاب، لازم است هفت مرحله را به ترتیب ذیل انجام دهیم: ۱- نسخه شناسی و تبارشناسی. ۲- شناسایی هسته اصلی و اولیه کتاب‌ها. ۳- پژوهش‌های کتابشناسی در آثار متقدم و هم‌دوره. ۴- تبیین دلایل به سود و زیان در انتساب به مقدس اردبیلی. ۵- شناسایی اسامی دخیل در فرضیه شناسایی مؤلف. ۶- ارائه احتمالات ممکن در انتساب. ۷- ارایه دلایل به سود و زیان هر احتمال و ارایه نظر فصل الخطاب.

۲- مأخذشناسی اصلی و فرعی براساس اطلاعات شناسنامه‌ای

منابع مستقلی یا متمرکزی که مسأله انتساب کتاب حدیقة الشیعه پرداخته بودند، در بخش قبل معرفی شدند؛ اما جدای از آنها، منابع غیر مستقلی نیز وجود دارند که در قسمتی از مطالب خود به این مسأله توجه داشته‌اند، و دانستن این عناوین برای پژوهشگران به تحقیقاتشان کمک خوبی می‌نماید.

اما پیش از ذکر عناوین آثار، ذکر دو نکته لازم است: اولی این که، برخی کتاب‌ها، در حد یک یا دو خط اشاره‌ای به مسأله انتساب کتاب حدیقة الشیعه داشته‌اند، که حتی الامکان از ذکر آنها خودداری نموده‌ایم. دوم اینکه، کتابخانه‌هایی که نسخه‌های خطی حدیقة الشیعه و کاشف الحق را داشته‌اند، در فهرست نسخ خطی خود، مطالبی پیرامون انتساب این آثار دارند؛ که پژوهشگران می‌توانند آنها را جداگانه ملاحظه فرمایند و در این مأخذشناسی، معرفی نگشتند.

مأخذشناسی (اصلی و فرعی) آثار، براساس اطلاعات شناسنامه‌ای و ترتیب نام مؤلفین، عبارتند از:

۱. ابن خاتون، محمد بن خاتون (-)، کاشف الحق، نسخ خطی مختلف، با عناوین گوناگون،

نک: زمانی نژاد، ۱۳۷۵ش؛ منزوی، ۱۳۷۷ش؛ درایتی، ۱۳۹۱ش؛ درایتی، ۱۴۰۲ش.

۲. اردستانی، ملا معزّ الدّین (-)، کاشف الحقّ، نسخ خطی مختلف، با عناوین گوناگون، نک: زمانی نژاد، ۱۳۷۵ش؛ منزوی، ۱۳۷۷ش؛ درایتی، ۱۳۹۱ش؛ درایتی، ۱۴۰۲ش.
۳. استادی، رضا (۱۳۹۳ش)، گزیده کتاب کاشف الحق در اثبات امامت علی بن ابیطالب علیه السلام، قم: بی‌نا، (۸۲ صفحه).
۴. استادی، کاظم (۱۴۰۲ش)، «مسأله‌شناسی انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی»، قم: مخطوط.
۵. استادی، کاظم (۱۴۰۲ش)، «نسخه‌شناسی و تحلیل نسخ خطی حدیقه الشیعه و کاشف الحق»، قم: مخطوط.
۶. افندی اصفهانی، عبدالله (۱۴۰۳ق)، ریاض العلماء، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۱، ص ۵۶، ۳۷۶.
۷. امین عاملی، سید محسن (۱۴۰۳ق)، اعیان الشیعه، بیروت: دارالتعارف، ۱۰/۱۰۵؛ ۸۱/۳-۸۳.
۸. انصاری، ناصرالدین (۱۳۷۵ش)، «اساتید و شاگردان محقق اردبیلی»، مقاله‌ای موجود در کتاب «شرح حال محقق اردبیلی و معرفی تألیفات او»، قم: کنگره بزرگداشت مقدس اردبیلی.
۹. آشتیانی، سید جلال‌الدین (۱۳۶۵ش)، «پیرامون نقد تهافت غزالی»، کیهان اندیشه، مرداد شماره ۷، ص ۳۰-۳۱.
۱۰. بحرانی، یوسف بن احمد (بی‌تا)، لؤلؤة البحرین فی الإجازات و تراجم رجال الحدیث، تحقیق بحر العلوم، قم: موسسه آل‌البیت علیهم السلام، ص ۱۵۰.
۱۱. بی‌نام (۱۳۷۵ش)، «کتابنامه اردبیل و محقق اردبیلی»، مقاله‌ای موجود در کتاب «شرح حال محقق اردبیلی و معرفی تألیفات او»، قم: کنگره بزرگداشت مقدس اردبیلی.
۱۲. بی‌نام (۱۳۷۵ش)، «محقق اردبیلی در کتاب‌های تراجم و رجال»، مقاله‌ای موجود در کتاب «شرح حال محقق اردبیلی و معرفی تألیفات او»، قم: کنگره بزرگداشت مقدس اردبیلی.
۱۳. تدین، مهدی (۱۳۶۴ش)، «حدیقه الشیعه یا کاشف الحق؟»، معارف، آذر شماره ۶، ص ۱۰۵-۱۲۲.

۱۴. تهرانی، آقابزرگ (۱۴۰۳ق)، الذریعة الى تصانیف الشيعة، بیروت: دارالاضواء، ج ۲، ص ۳۲۲؛ ج ۴، ۴۲۲؛ ج ۶، ص ۳۸۵-۳۸۷؛ ج ۱۰، ص ۲۰۵؛ ج ۱۷، ص ۲۳۶.
۱۵. تهرانی، آقابزرگ (بی تا)، طبقات اعلام الشيعة، تحقیق: علینقی منزوی، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قرن دهم/ص ۸؛ ق ۱۰/ص ۸، ۹، ۲۴۵، ۲۴۶؛ ق ۱۱/ص ۱۱۹، ۱۲۰، ۵۷۱، ۵۷۲.
۱۶. تهرانی، سید محمد حسین (بی تا)، جُنک خطی، نک: تطهیر الشریعة عن حدیقة الشيعة، محمد حسن وکیل، ص ۲۴.
۱۷. جعفری، محمد عیسی (۱۳۸۷ش)، «بررسی انتساب کتاب حدیقة الشيعة به مقدس اردبیلی»، معارف عقلی، زمستان شماره ۱۲، ص ۷-۴۶.
۱۸. جعفری، محمد عیسی (۱۳۸۹ش)، «بررسی نقد صوفیه در زبان ائمه علیهم السلام»، هفت آسمان، سال ۱۲، زمستان شماره ۴۸، ص ۲۷-۵۰.
۱۹. جعفریان، رسول (۱۴۰۰ش)، «چند پرسش و پاسخ از علمای عصر صفوی درباره صوفیه»، مقالات و رسالات تاریخی، بهار شماره ۱۰، ص ۴۱-۵۱.
۲۰. جمعی از نویسندگان (۱۳۷۵ش)، شرح حال محقق اردبیلی و معرفی تألیفات او، قم: کنگره بزرگداشت مقدس اردبیلی.
۲۱. حاجی صادقیان، علیرضا و دیگران (۱۴۰۰ش)، «تقابل شریعت و طریقت در دوران صفوی (باتکیه بر دیدگاه مقدس اردبیلی در کتاب حدیقه الشيعة)»، فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، دوره ۱۸، تابستان شماره ۴۲، ص ۸۷-۱۰۲.
۲۲. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۲۵ق)، إثبات الهداة بالنصوص والمعجزات، بیروت: الاعلمی، ج ۱، ص ۷۱۹؛ ج ۲، ص ۱۸۸؛ ج ۳، ص ۱۴۲ و ۶۱۲.
۲۳. حر عاملی، محمد بن حسن (بی تا)، امل الأمل في علماء جبل عامل، تحقیق السید احمد الحسینی، بغداد: مکتبه اندلس، ج ۲، ص ۲۳.
۲۴. حسن زاده مراغه‌ای، صادق (۱۳۷۴ش) «بررسی ده دلیل دارابی شیرازی در رد انتساب حدیقة الشيعة به مقدس اردبیلی»، (مقاله‌ای از مجموعه مقالات کنگره)، قم: کنگره محقق اردبیلی، ص ۵۲۲-۵۵۸.
۲۵. حسن زاده مراغه‌ای، صادق (۱۳۷۴ش) «تفاوت‌های حدیقة الشيعة و کاشف الحق»، (مقاله‌ای از مجموعه مقالات کنگره)، قم: کنگره محقق اردبیلی، ص ۵۱۷-۶۱۶.

۲۶. حسن زاده مراغه‌ای، صادق (۱۳۷۵ش)، «بررسی حدیقه الشیعه»، آینه پژوهش، مرداد شماره ۳۹، ص ۵۶-۶۷.
۲۷. حسن زاده مراغه‌ای، صادق (۱۳۷۵ش)، «پیرامون حدیقه الشیعه»، مقاله‌ای موجود در کتاب «شرح حال محقق اردبیلی و معرفی تألیفات او»، قم: کنگره بزرگداشت مقدس اردبیلی.
۲۸. حسن زاده مراغه‌ای، صادق (۱۳۷۷ش)، حدیقه الشیعه، مقدمه و تصحیح: صادق حسن زاده مراغه‌ای با همکاری علی اکبر زمانی نژاد، قم: انصاریان.
۲۹. حسینی اسفیدواجانی، سید مهدی (۱۳۸۷ش)، «خاندان میرلوحی و بحث غنادر عصر صفوی»، اطلاعات حکمت و معرفت، سال ۳، مهر شماره ۷، ص ۴۸-۵۴.
۳۰. خوانساری، محمد باقر (۱۳۹۰ش)، روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات، تعلیق محمد علی روضاتی، قم: اسماعیلیان، ج ۱ ص ۸۴.۸۳ و ۲۰۶.
۳۱. الدارابی، محمد بن محمد (۱۴۱۸ق)، مقامات السالکین، تصحیح السید جعفر النبوی، قم: مرصاد، مورد سوم و هشتم.
۳۲. درایتی، مصطفی (۱۳۹۱ش)، فهرستگان نسخه‌های خطی ایران، تهران: کتابخانه ملی، ج ۱۲، ص ۸۴۹-۸۵۹؛ ج ۲۵، ص ۶۵۵-۶۶۰.
۳۳. درایتی، مصطفی (۱۴۰۲ش)، فهرستواره نسخه‌های خطی فارسی شبه قاره، بی‌جا: بی‌نا، در حال انتشار (عناوین متعدد کتاب حدیقه الشیعه و کاشف الحق، و نیز مؤلفان متعدد منسوب شده، همانند محمد بن خاتون و معزالدین اردستانی، نگاه شوند).
۳۴. دوستی، علیرضا (۱۳۹۶ش)، کشف الحقیقه فی اعتبار الحدیقه (به ضمیمه بخش مذمت صوفیه حدیقه الشیعه مقدس اردبیلی)، قم: دلیل‌ما، ۲۷۲ ص.
۳۵. دوستی، علیرضا (۱۳۹۷ش)، پژوهشی در اعتبار حدیقه الشیعه، فایل صوتی، سایت اینترنتی: <https://tasavvof.com/2564>
۳۶. ذاکری، علی اکبر (۱۳۷۵ش)، «نادرستی انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی»، حوزه، دوره ۱۳، مرداد شماره ۷۵، ص ۱۵۷-۲۱۶.
۳۷. ذاکری، علی اکبر (۱۳۷۷ش)، «اخباری‌گری پیدایش و پیامدها»، حوزه، سال ۱۵، آذر شماره ۸۹ و ۹۰، ص ۳۱۵-۳۶۹.

۳۸. روحانی، محمد (۱۳۸۱ش)، «منفردات کتاب کفایة المهتدی تألیف سید محمد میرلوحی اصفهانی»، انتظار موعود، زمستان شماره ۶، ص ۴۲۹-۴۵۲.
۳۹. زمانی نژاد، علی اکبر (۱۳۷۵ش)، «کتابشناسی محقق اردبیلی»، آینه پژوهش، دوره ۷، مرداد شماره ۳۹، ص ۹۳-۱۲۲.
۴۰. زمانی نژاد، علی اکبر (۱۳۷۵ش)، «کتابشناسی و نسخه شناسی آثار محقق اردبیلی»، مقاله ای موجود در کتاب «شرح حال محقق اردبیلی و معرفی تألیفات او»، قم: کنگره بزرگداشت مقدس اردبیلی.
۴۱. سنایی، نقی (۱۳۷۴ش)، «کتاب حدیقه الشیعه و مقایسه آن با کاشف الحق اردستانی»، (مقاله ای از مجموعه مقالات کنگره)، قم: کنگره محقق اردبیلی، ص ۶۱۷-۶۳۲.
۴۲. شعرانی، ابوالحسن، مقدمه تفسیر ابوالفتح رازی (تفسیر نور علی نور)، قم: دارالحدیث، ج ۱، ص ۱۳ و ۱۴.
۴۳. شیروانی، زین العابدین (۱۳۳۹ش)، ریاض السیاحه، تصحیح اصغر حامدی ربانی، تهران: سعدی.
۴۴. شیروانی، زین العابدین بن اسکندر (۱۳۸۹ق)، حدائق السیاحه، تهران: سازمان چاپ دانشگاه، ص ۴۱۸.
۴۵. صفا، ذبیح الله (۱۳۶۷ش)، تاریخ ادبیات در ایران، تهران: فردوس، ج ۵، ص ۲۱۹ و ۲۲۰.
۴۶. عادل زاده، علی (۱۳۹۶ش)، «آیا حدیقه الشیعه نوشته مقدس اردبیلی است؟»، نشر الکترونیک در وبلاگ آثار: ۱۳۹۶/۳/۲۳، <https://alasar.blog.ir/1396/12/23/Hadiqah-makhdum>
۴۷. عادل زاده، علی (۱۳۹۶ش)، «نویسنده حدیقه الشیعه از فقه شیعه و فتوای مقدس اردبیلی آگاهی نداشته است»، نشر الکترونیک در وبلاگ آثار: https://alasar.blog.ir/1396/12/27/hadiqah_fiqh
۴۸. عادل زاده، علی (۱۳۹۷ش)، «بخش زیادی از حدیقه الشیعه، ترجمه احقاق الحق است»، نشر الکترونیک در وبلاگ آثار: ۱۳۹۷/۳/۲۳، <https://alasar.blog.ir/139722/03/Ehqaq>
۴۹. عادل زاده، علی (۱۳۹۷ش)، «بررسی کتاب نصیحة الکرام و ارتباط آن با میرلوحی»، نشر الکترونیک در وبلاگ آثار: ۱۳۹۷/۱۱/۱۴، <http://alasar.blog.ir/1397/11/14/nasihah>

۵۰. عادل زاده، علی (۱۳۹۷ش)، «ناآگاهی نویسنده حدیقه الشیعه از علم رجال»، نشر الکترونیک در وبلاگ آثار: ۱۳۹۷/۲/۶، <https://alasar.blog.ir/1397/02/06/Sahih>
۵۱. عادل زاده، علی (۱۴۰۰ش)، «موقعیت تاریخی تألیف حدیقه الشیعه»، نشر الکترونیک در وبلاگ آثار: ۱۴۰۰/۵/۱۷، <http://alasar.blog.ir/1400/05/17/Hadiqah1>
۵۲. عادل زاده، علی (۱۴۰۱ش)، «تحلیل تاریخی روایت نکوهش دیوانگان در حدیقه الشیعه»، علوم قرآن و حدیث، بهار شماره ۱۰۸، ص ۱۰۸-۱۳۰.
۵۳. عادل زاده، علی (۱۴۰۱ش)، «نقش میرلوحی سبزواری در پیدایش «مختصر اثبات الرجعة» منسوب به فضل بن شاذان»، پژوهش‌های مهدوی، تابستان شماره ۴۱، ص ۷-۴۳.
۵۴. عزیزپوریان بروجردی، علی (۳۹۶ش)، «انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی در بوتۀ نفی و اثبات»، نور الصادق، پاییز شماره ۴۳ و ۴۴، ص ۱۱۱-۱۴۴.
۵۵. عزیزپوریان بروجردی، علی (۱۴۰۱ش)، «انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی در بوتۀ نفی و اثبات»، تنظیم موسسه فرهنگی دارالصادق، اصفهان: مرکز احیاء و نشر آثار آیت‌الله صافی اصفهانی، (۸۸ص).
۵۶. عصام، معین‌الدین محمد بن نظام‌الدین محمد (۱۰۸۳ق)، نصیحة الکرام و فضیحة اللئام، مخطوط، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ش ۸۶۰۳۹، کاتب: محمد مؤمن، تاریخ کتابت: ۱۰۸۳ق.
۵۷. غلام‌نژاد، فاطمه و فرشته سخایی (۱۳۸۷ش)، «حدیقه الشیعه»، اطلاعات حکمت و معرفت، سال ۳، اسفند شماره ۱۲، ص ۴۳-۴۷.
۵۸. فرخی، مهدی و دیگران (۱۴۰۰ش)، «موجودیت خارجی کتاب اثبات الرجعة فضل بن شاذان نیشابوری با تأکید بر نقل روایات کتابش در آثار متأخر از او»، شیعه پژوهی، بهار شماره ۲۰، ص ۲۳۰-۲۵۳.
۵۹. فشاهی، حسین (۱۳۳۶ش)، حدیقه الشیعه، مقدمه و تصحیح: حسین فشاهی، تهران: علمیه اسلامیة.
۶۰. قاسمی، رحیم (۱۴۰۱ش)، «برخی یادداشت‌های کوتاه متفرقه پیرامون عدم انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی»، تلگرام: کانال بزم قدسیان.

۶۱. قمی، محمدطاهر (۱۳۷۶ش)، رساله رد صوفیه، چاپ حسن اسلامی، موجود در کتاب میراث اسلامی ایران (دفتر چهارم)، به کوشش رسول جعفریان، قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.

۶۲. گروهی از نویسندگان (۱۳۷۵ش)، هفت مقاله در شرح حال محقق اردبیلی، مقالاتی موجود در کتاب «شرح حال محقق اردبیلی و معرفی تألیفات او»، قم: کنگره بزرگداشت مقدس اردبیلی.

۶۳. مختاری، رضا (۱۳۶۵ش)، «سخنی با استاد»، کیهان اندیشه، مهر شماره ۸، ۶۴-۶۵.

۶۴. مدرس، میرزا محمد علی (۱۳۶۹ش)، ریحانه الادب، تهران، انتشارات خیام، ج ۵، ص ۳۶۹.

۶۵. مشیدی، دکتر جلیل (۱۳۷۴ش) «نظر محقق اردبیلی درباره تصوف و عرفان (با گذری بر حدیقه الشیعه)»، (مقاله ای از مجموعه مقالات کنگره)، قم: کنگره محقق اردبیلی، ص ۶۴۷-۶۶۲.

۶۶. مقدادی، مطهر بن محمد (بعد از ۱۳۷۳ش)، تسلیة الشیعة و تقویة الشریعة، (نویسنده این کتاب، مطهر بن محمد مقدادی معرفی شده است؛ ولی ظاهراً نام مستعار سید محمد میرلوحی است. همچنین، ظاهراً این کتاب، همان سلوة الشیعة است با افزوده‌هایی بر آن).

۶۷. مقدادی، مطهر بن محمد (بعد از ۱۳۷۳ش)، فضائح المبتدعه، (نویسنده این کتاب، مطهر بن محمد مقدادی معرفی شده است؛ ولی همانطور که گفتیم، ظاهراً نام مستعار سید محمد میرلوحی است).

مکارم شیروازی، ناصر (۱۳۳۹ش)، جلوه حق (بحثی پیرامون صوفی‌گری در گذشته و حال)، فصل: صحت انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی، قم: دارالفکر.

۶۹. منزوی، احمد (۱۳۷۷ش)، فهرستواره نسخه‌های خطی فارسی شبه قاره، اسلام آباد: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان (عناوین متعدد کتاب حدیقه الشیعه و کاشف الحق، و نیز مؤلفان متعدد منسوب شده، همانند محمد بن خاتون و معزالدین اردستانی، نگاه شوند).

۷۰. موسوی اردبیلی، فخرالدین (۱۳۷۹ش)، تاریخ اردبیل و دانشمندان، اردبیل: شیخ صفی‌الدین، ج ۱، ص ۵۵.

میراث

مآخذشناسی انتساب حدیقه الشیعه به مقدس اردبیلی

۷۱. میرلوحی، سید محمد (۱۳۵۳ش)، اصول عقائد و جامع الفوائد، اصفهان: مطبعه گلپهار (چاپ سنگی).
۷۲. میرلوحی، سید محمد (۱۳۷۳ش)، سلوة الشیعة و قوة الشریعة، به کوشش احمد عابدی، موجود در کتاب میراث اسلامی ایران (به کوشش رسول جعفریان)، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
۷۳. میرلوحی، سید محمد (۱۴۲۶ق)، کفایة المهتدی فی معرفة المهتدی (به ضمیمه چهار کتاب در تأیید میرلوحی)، مقدمه و تحقیق: مصطفی شریعت موسوی اصفهانی، قم: دارالتفسیر. (این چاپ شامل مقدمه کتاب به انضمام باب ششم انیس المومنین اثر محمد بن اسحاق حموی، و چهار کتاب در تأیید میرلوحی است: ۱- اظهار الحق / احمد علوی عاملی ۲- صحیفة الرشد / محمد زمان رضوی ۳- خلاصة الفوائد / عبدالمطلب بن یحیی طالقانی ۴- ایبات المختار / مختار نسابه). از این کتاب میرلوحی، با عنوان «اربعین میرلوحی» نیز یاد شده است.
۷۴. میرلوحی، سید محمد (بعد از ۱۳۷۳ش)، ادراء العاقلین و اخزاء المجانین، مخطوط، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، شماره ۳۸۹.
۷۵. میرلوحی، سید محمد (بعد از ۱۳۷۳ش)، اعلام المحبین فی حرمة الغناء، مخطوط: کاتب ابن یوسف شیرازی، تهران: کتابخانه مجلس.
۷۶. میرلوحی، سید محمد (بعد از ۱۳۷۳ش)، تنبیه العاقلین و اخزاء المجانین، (شاید این رساله همان ادراء العاقلین باشد).
۷۷. نوری، حسین (۱۳۸۲ق)، مستدرک الوسائل، تهران: مکتبه الاسلامیه (افست)، ج ۳، ص ۳۹۴.
۷۸. وکیلی، محمد حسن (۱۳۹۸ش)، تطهیر الشریعة عن حدیقه الشیعة (بحثی تاریخی در اثبات جعلی بودن کتاب حدیقه الشیعة و احادیث رد تصوف)، مشهد: موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام نور (۵۲۰ صفحه).